

Tamara Gutić

KNJIŽEVNOUMJETNIČKI STIL

Uvod

Hrvatski se standardni jezik pojavljuje u različitim područjima ljudske djelatnosti, a sve su to njegove funkcije koje zajedničkim imenom nazivamo funkcionalnim stilovima. Književnoumjetnički funkcionalni stil jedan je od pet funkcionalnih stilova hrvatskoga jezika. Funkcionalna stilistika disciplina je opće stilistike koja se bavi klasifikacijom i opisom funkcionalnih stilova (Katnić-Bakaršić, 2001: 48). Zahvaljujući razvitku jedne takve discipline, a shodno tomu i literature koja je iz nje proizašla, pristupit ću objašnjenju i opisu književnoumjetničkog funkcionalnog stila. Ono od čega počinjem rad o književnoumjetničkom stilu jest upućivanje na razliku jezika kao sustava i jezika kao standarda. Ta će se razlika pokazati presudnom za razumijevanje promatranoga stila.

Književnoumjetnički funkcionalni stil način je izražavanja pjesnika, pripovjedača, dramatičara, putopisaca i dr. Stil je to koji je obilježen slikovitosti, ritmičnošću i bogatstvom riječi. Okret prema mašti i slobodi donio mu je ono što ću objasniti razlikom jezika kao sustava i jezika kao standarda, kao i činjenicom kako književnoumjetnički stil čini otklon od standardnoga jezika.

Jezik kao sustav, jezik kao standard

Jezik kao sustav i jezik kao standard dva su ostvarenja jezične djelatnosti koja slijede drukčije zakonitosti i pravila. Za jezik kao sustav vrijede samo jezična pravila, dok za standardni jezik vrijede i jezična i izvanjezična pravila. Standardni je jezik višefunkcionalan i različito funkcionira u različitim područjima ljudske djelatnosti. Na temelju pojedinih njegovih funkcija razlikuju se i uvodno nabrojani funkcionalni stilovi. Na temelju razlikovanja jezika kao sustava i jezika kao standarda proizlazi i razlikovanje dviju vrsta jezične pravilnosti. Jezik kao sustav pretpostavlja odnos u kojemu se jedan sadržaj pridružuje jednom izrazu, dok jezik kao standard pretpostavlja da se

jedan sadržaj pridružuje različitim izrazima. Josip Silić (2007: 98) u svojoj knjizi *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika* te vrste jezične pravilnosti prikazuje kao suodnose „jedan izraz : jedan sadržaj“ i „jedan izraz : više sadržaja“. Ujedno napominje i da je kod drugog načina izražavanja nastalo ono što u jeziku nazivamo inačicama. One će se pokazati važnima i u kasnijem objašnjenju odnosa između književnoumjetničkog i ostalih stilova.

Jezik kao sustav moguća je veličina, ono što može biti. Jezik kao standard aktualna je veličina. Njegove nas norme upućuju na ono što je pravilno, a odvrćaju od onoga što je nepravilno i društveno neprihvatljivo. Jezik kao standard uvažava zabrane životne stvarnosti, za razliku od jezika kao sustava koji postupa slobodnije. Jezik kao sustav ne poznaje tvorbene zabrane. Vođeci se analogijom s oblikom imenice *djevojka* koja u genitivu množine može imati oblik *djevojaka*, jezik kao sustav zaključuje da i imenica *majka* u genitivu množine može imati oblik *majaka*. Jezik kao sustav objašnjava to lingvističkim pravilima, a na što se jezik kao standard uključuje i sociolingvističkim pravilima objašnjava zašto ne može postojati takav oblik. Činjenica postojanja pridjeva oblika *pažljiv* jeziku kao sustavu dovoljna je za tvrdnju o prihvatljivosti i oblika *gramžljiv*. Navedeni primjeri trebaju pokazati kako se jezik kao sustav povodi isključivo za jezičnim zakonitostima.

Hrvatski je standardni jezik zbroj svih funkcionalnih stilova. Pri svakodnevnom se sporazumijevanju služimo uvijek jednim od funkcionalnih stilova, a nikako standardnim jezikom u cijelosti. Svaki funkcionalni stil ima svoje posebnosti koje se ne mogu prenositi u drugi funkcionalni stil. Ono što je prihvatljivo i pravilno u jednome funkcionalnom stilu ne mora nužno biti pravilno i u drugome. Prema tome, najbolje je ostati u okvirima jednog funkcionalnog stila i njegovih zakonitosti (Barić i dr., 1999: 52-63).

Ono što će odrediti osobitost književnoumjetničkog stila jest njegov otklon od jezika kao standarda i priklanjanje jeziku kao sustavu.

Odmak od standardnoga jezika

U samome sam uvodu spomenula značajno obilježje književnoga jezika: želju književnika za stvaranjem izvornog i neponovljivog umjetničkog djela. Na putu prema takvom ostvarenju književnik se povodi za načelima jezika kao sustava koja mu omogućuju potpunu individualnu slobodu. Zbog toga govorim o književnoumjetničkom stilu kroz prizmu odmaka od standardnoga jezika.

Književnoumjetnički stil čini otklon od standardnoga jezika u tolikoj mjeri da se često postavlja pitanje je li on uopće stil standardnoga jezika. Da bih pojasnila spomenute razlike, poslužit ću se dijelom tabličnoga prikaza koji donosi *Hrvatski jezični savjetnik* (Barić i dr., 1999: 51).

KNJIŽEVNOUMJETNIČKI STIL	STANDARDNI JEZIK
individualan	kolektivan
neimitativan	imitativan
nenormiran	normiran
uključuje lokalizme, dijalektizme, arhaizme, barbarizme	isključuje lokalizme, dijalektizme arhaizme, barbarizme
neograničen izbor leksičkih I sintaktičkih jedinica	ograničen izbor leksičkih I sintaktičkih jedinica

Tabličnim se prikazom naglašava kako je prevladala suprotnost između književnoumjetničkog funkcionalnog stila i jezika kao standarda. Književnoumjetnički stil postao je neovisan o hrvatskom standardnom jeziku. Njegova je sloboda znatno naglašenija i u odnosu na druge stilove. Svi ostali stilovi kao da imaju zadane obrasce koje kolektivno popunjavaju. Svi funkcionalni stilovi, osim književnoumjetničkog, izabiru među jezičnim inačicama.

Odlike književnoumjetničkog stila

Među odlike književnoumjetničkog stila ubrajaju se:

1) **Zamjena roda**, o kojoj se u knjizi M. Katnić-Bakaršić (2001) govori kao o **preregistraciji**. *Preregistracija* se opisuje kao postupak preuzimanja druge vrste *registra* u jedan *osnovni registar*. *Osnovni registar* ovdje je književno djelo u koje se često uvode drugi *registri* kakvi su znanstveni nazivi, isječci iz novina ili kopije nekog drugog dokumenta. Umetnuti u književni tekst, oni postaju dio tog teksta i njihova je uloga estetska (Katnić-Bakaršić, 2001: 108). Kao primjer *preregistracije* potvrđuje se pjesma *Samoupravljanje* Ivana Mora, pjesma koja je sastavljena od novinskih članaka (Rem, 2003: 230).

2) **Stilizacija** također obilježava književnoumjetnički funkcionalni stil. To je „oponašanje jezičnih sredstava karakterističnih za neki tip jezične realizacije u svrhu ostvarivanja umjetničke funkcije“ (Katnić-Bakaršić, 2001: 109). Stilizacija zapravo predstavlja oponašanje nekog oblika ili stila kojeg pisca, djela ili razdoblja. Takva je pjesma Borbena Vladovića, *Riječ-Kocka*, koja oponaša oblik kocke (Rem, 2003: 138).

a) Književnoumjetnički stil prepoznatljiv je po brojnim **poetizmima** koji se ostvaruju na leksičkoj razini (Frančić, Hudeček, Mihaljević, 2005: 235). Poetizmi su obilježili hrvatsku pastoralnu književnost i predstavili nam svijet vila i *djeva* koje daju *cjelov* ljubavnicima i nji-

hovim *srdašcima*. Silvije Strahimir Kranjčević kada govori o svojoj vili također upotrebljava poetizam:

(1) *Lijepa vila, kraljica sanka*. (Kranjčević, 1997: 28)

- b) U umjetničkom je tekstu česta pojava **poslovica**, kao i čitavih rečenica na kojem stranom jeziku:

(2) *I onda, upamtite jednom za svagda: Il n'y a point des roses sans épines! (Nema ruža bez trnja!)* (Krleža, 2008: 51)

- c) Bogatstvo **frazema** dopunjuje književnoumjetnički stil:

- d) U književnoumjetničkom stilu nema citata, ali se zato pojavljuje postupak poznat pod nazivom **intertekstualnost** (Frančić, Hudeček, Mihaljević, 2005: 236). Intertekstualnost podrazumijeva upućivanje na neka druga književna djela, njihove likove, događaje i sl. Tako se u romanu *Psi u trgovištu* Ivana Aralice pri opisu Vrančićevih putovanja upućuje na Odisejeva putovanja:

(3) *Vrančić ne bi bio učen humanist kad potvrde svome mišljenju ne bi nalazio u antici. Eto Odisej, kaže on, lutao je godinama progonjen od ljudi i bogova...* (Aralica, 1987: 136)

- e) Standardni jezik dijalektalne riječi proglašava **dijalektizmima** i neprihvatljivima. No jezik kao sustav, a time i jezik umjetničke književnosti, ne postavlja takva ograničenja. Za takva ograničenja nije mario ni Krleža kada je pisao *Balade Petrice Kerempuha*.

- f) Među prepoznatljive značajke književnoumjetničkog stila idu i **složene sintaktičke strukture** te **razveden sustav glagolskih vremena**. Razveden sustav glagolskih vremena podrazumijeva da se u književnoumjetničkom funkcionalnom stilu pojavljuju sva glagolska vremena: aorist, imperfekt, pluskvamperfekt i sl. (Frančić, Hudeček Mihaljević, 2005: 236-237).

(4) *Još je najveću utjehu našao u Schopenhauerovoj filozofiji. No nje ne mogaše opet posve dovesti u sklad s rezultatima prirodoslovne znanosti.* (Gjalski, 1996: 16)

- g) Standardni jezik razlikuje aktivni i pasivni leksik, staro i novo u jeziku. Staro proglašava **arhaizmom**, **zastarjelicom**. Arhaizmi pak u književnoumjetničkom tekstu upućuju na biblijski jezik i njegove osobitosti.

(5) *Na rtu do mora stajaše djevojka, držeći se desnom rukom litice, lijevom zaklanjajući prsa.* (Šenoa, 1963: 341)

Obradene odlike samo su neke posebnosti koje pripadaju književnoumjetničkom funkcionalnom stilu. Niti za jedan se primjer ne može reći da griješi protiv norme i standarda jer je književnoumjetnički stil najslobodniji i najindividualniji funkcionalni stil koji slijedi jezik kao sustav i njegove, lingvističke, zakonitosti.

Podstilovi književnoumjetničkog stila

Po mišljenju M. Katnić-Bakaršić iznesenom u *Stilistici*, tri su podstila književnoumjetničkog funkcionalnog stila: prozni, pjesnički i dramski.

Prozni podstil

Zadatak je proznog podstila istražiti način na koji funkcionira autorski govor kao i govor likova. Govor likova podrazumijeva upravni govor, neupravni govor i slobodni neupravni govor. Zaslužuje ga zato što se upravo on navodi kao najučinkovitiji i najstilogeniji način govorne karakterizacije. Slobodni neupravni govor kombinacija je upravnog i neupravnog govora i u trećem je licu. Takav govor često podsjeća na monolog i oslikava emocionalno stanje lika. Njegovu veliku izražajnu mogućnost iskoristio je i James Joyce pri pisanju svojih romana.

- (6) *Pristala je da ode, da napusti svoj dom. Da li je to bilo pametno? Pokušala je odvagnuti pitanje sa svake strane. (...) Što li će o njoj govoriti u dućanu kad čuju da je pobjegla s momkom?* (Joyce, 1987: 32)

Kao poseban postupak koji pridonosi govornoj karakterizaciji navodi se upotreba stranoga jezika. Strani jezik isto tako pogoduje stvaranju smiješnoga dojma. Kovačićev fiškal, glavni lik istoimenog romana, upotrebljava riječi i fraze iz stranoga jezika ne bi li istaknuo svoju učenost, gracioznost i plemenito podrijetlo. U epizodama u kojima biva izigran i prevaren od svojih neobrazovanih mještana te njegove rečenice djeluju poprilično smiješno i samo dočaravaju njegovu glupost:

- (7) *Bonum omen, bonum omen! – mrmljaše fiškal.* (Kovačić, 1987: 13)

Pjesnički podstil

Pjesma i njezini stihovi izričaj su koji je nemoguće prepričati ili jednakovrijedno iznijeti pomoću drugog medija izražavanja. Pjesnička je slika ovdje ono što vrijedi tisuću riječi. M. Katnić-Bakaršić (2001: 133-140) u svom se razmatranju o pjesničkom podstilu poziva na Romana Jakobsona i njegovo uvođenje tzv. gramatičke poezije. U radu *Gramatika poezije i poezija gramatike* R. Jakobson uz uobičajenu slikovnu poeziju razlikuje i gramatičku poeziju. Slikovna se poezija zasniva na pjesničkim slikama tvorenim pomoću stilskih figura i tropa, kakva je i ova:

- (8) *Olovne i teške snove snivaju
Oblaci nad tamnim gorkim stranama.* (Matoš, 1997: 28)

Navedeni stihovi ujedno su primjer asonance, stilske figure ponavljanja istih samoglasnika. Obilje stilskih figura još je jedna odlika koja se može primijeniti na književnoumjetnički stil uopće.

Gramatička se pak poezija zasniva na oprjeci gramatičkih kategorija (gramatičke osobe, osobnih zamjenica, glagolskih vremena i načina i sl.). Stihovi u pjesmi Ane Ahmatove svjedoče pomak od gramatičke neosobnosti (u prva dva stiha) do osobnosti – 1. osobe jedine (treći stih).

(9) *A bijedna usta malko rastvorena,
Neravnomjerno je teško disanje,
Na grudima mojim dršću...* (Užarević, 1991: 129)

Dramski podstil

Dramski je podstil usmjeren na temeljne dijelove drame, dijalog i monolog. Osim dijaloga i monologa drama je prepoznatljiva i po didaskalijama, autorskom govoru.

Katnić-Bakaršić razlikuje tipove dijaloga. To su prirodni ili svakodnevni i dramski. Dramski dijalog uvijek podrazumijeva sukob. Dramski sukob vrlo je značajan, a možda i najznačajniji u drami. Dramski dijalog pretpostavlja publiku i čitatelja i zato donosi dodatna objašnjenja prije uvođenja u temu. Svakodnevni je dijalog prepun prekinutih rečenica i upada u riječ, nepoštivanja teme i tzv. skretanja s teme. Dramski dijalozi pokazuju usmjerenost prema osnovnom cilju komunikacije uopće. No i u dramskom je dijalogu otvorena mogućnost za elipse, tj. ubacivanje podteme tijekom dijaloga.

Ono što je zajedničko i svakodnevnom i dramskom dijalogu jest njihova fatička funkcija. Fatička funkcija podrazumijeva ustaljene izraze pozdrava, oslovljavanja, rastanka i sl.; razgovor treba voditi o općim temama, nikako o osobnim jer su one izvor sukoba. Razgovori o vremenu i kiši koja pada cijeli dan teško će dovesti do dubljeg sukoba.

Dramski podstil pokazuje kako je istraživanje drame usmjereno na temeljne njegove dijelove – dijalog i monolog. Osim toga istražuje se i uloga dramskog sukoba, uzvika i neartikuliranih zvukova (mrmljanja) koji se pojavljuju u drami, kao i načini stvaranja začudnosti i komičnoga, pa sve do istraživanja dramske šutnje.

Zaključak

Književnoumjetnički stil najslobodniji je i najneobvezaniji funkcionalni stil. Stil umjetničke književnosti razlikuje se od drugih stilova po tome što pokazuje odmak od jezika kao standarda i svih imitabilnih postupaka. Književnoumjetnički stil želi postići originalnost i neponovljivost tako da oponašanje ne dolazi u obzir. Književnoumjetnički je stil otvoren prema svim drugim stilovima, ali ne oponaša njihova obilježja, nego stvara vlastiti izraz.

Izvori

- Gjalski, Ksaver Šandor, 1996. *Janko Borislavić*, Matica hrvatska, Zagreb.
Joyce, James, 2001. *Dublinci*, Alfa, Zagreb.
Kovačić, Ante, 1987. *Fiškal*, Mladost, Zagreb.
Kranjčević, Silvije Strahimir, 1997. *Pjesme*, Riječ, Vinkovci.
Krlježa, Miroslav, 2008. *Gospoda Glembajevi*, Biblioteka Jutarnjeg lista, Zagreb.
Matoš, Antun Gustav, 1997. *Izabrana djela*, Školska knjiga, Zagreb.
Pet stoljeća hrvatske književnosti br. 171, 1987. *Ivan Aralica*, Matica hrvatska, Zagreb.
Rem, Goran, 2003. *Koreografija teksta II.*, Meandar, Zagreb.
Šenoa, August, 1963. *Sabrana djela*, Znanje, Zagreb.
Turgenjev, Ivan Sergejević, 2008. *Lovčevi zapisi*, Biblioteka Jutarnjeg lista, Zagreb.
Užarević, Josip, 1991. *Kompozicija lirske pjesme*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb.

Literatura

- Frančić, Anđela; Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica, 2005. *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
Barić, Eugenija i dr., 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena i Školske novine, Zagreb.
Katnić-Bakaršić, Marina, 2001. *Stilistika*, Naučna i univerzitetska knjiga, Sarajevo.
Pranjković, Ivo, 2001. *Druga hrvatska skladnja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
Silić, Josip, Pranjković, Ivo, 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb.
Silić, Josip, 2007. *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*, Disput, Zagreb.